

Gadymy dünýäniň iň güýçli on zenany

Category: Filosofiáa, Goşgular, Kitapcy, Sözler, Zenan şahsyýetler
написано kitapcy | 23 января, 2025

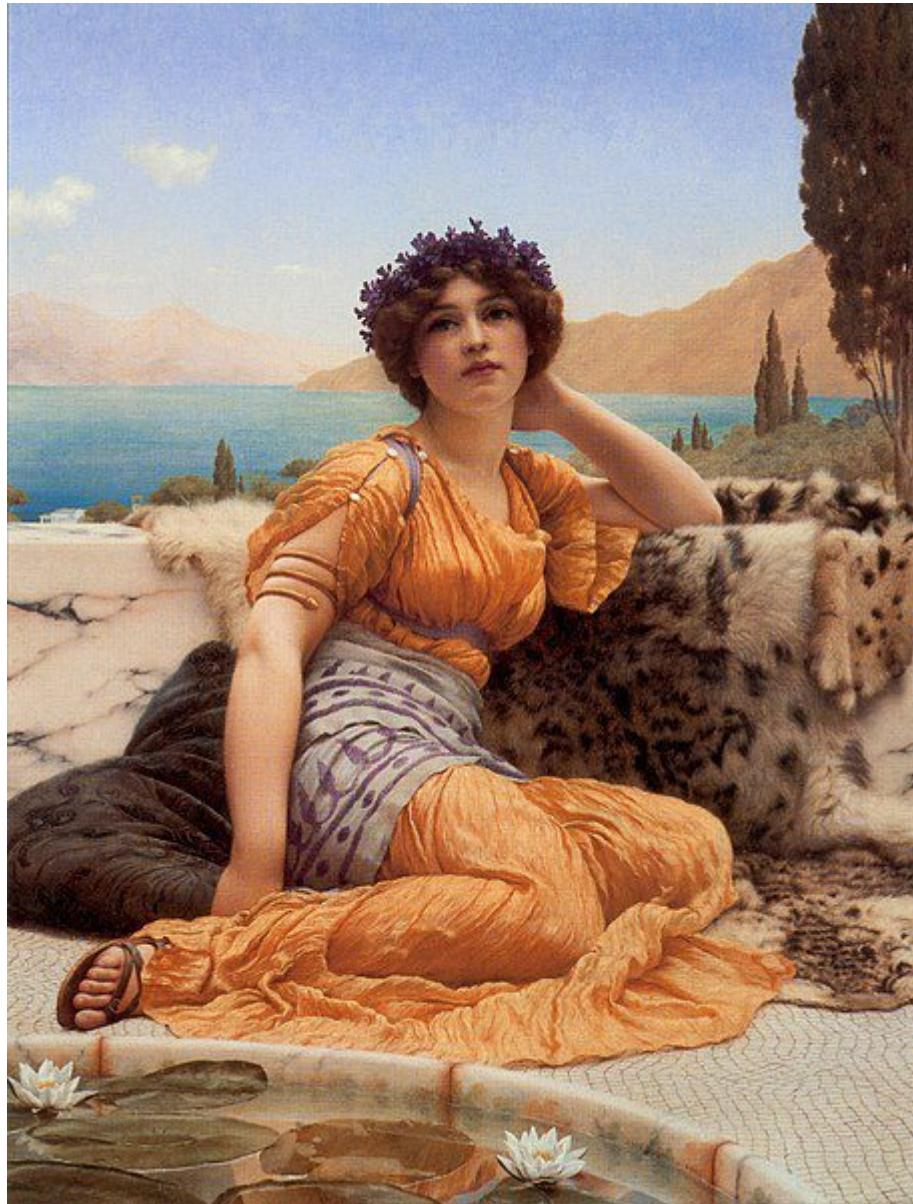
Gadymy dünýäniň iň güýçli on zenany GADYMY DÜNYÄNIŇ IŇ GÜÝÇLI ON ZENANY

Iññän gadymy eýýamlarda aýal-gyzlar jemgyýet tarapyndan köplenç kemsidilmä uçraýardylar. Olaryň ady "šeýtan", "azgyn", "dinsiz", 'jelep", "güýcsüz" ýaly agyr kemsitme sözler bilen bir tutulýardy. Aýal-gyzlara gönükdirilen bu giňden ýaýran garaýylar garşıy kabisir aýallar bolsa, belki-de, şol döwrüñ

şertlerinde özlerine biçilen rollara we kesgitlenen ykbala garşy göreşip, antik dünýäniň akyl-paýhas we hukuk depelerine dyrmaşmagy başarypdylar.

Ynha, antiki dünýäniň ähli oñaýsyzlyklaryma garamazdan, ýaşap geçen döwürlerinden tä biziň günlerimize çenli ýatlanyp gelinýän on güýçli aýalyň ady:

• Sapfo

Liriki poeziýanyň iň görnükli şahyrlarynyň arasynda aýratyn ýer tutýan Sapfo Gresiýanyň häzirki Lesbos adasynyň Mitilini şäherinde dünýä inipdir. B.e.öñki 610-580-nji ýyllarda ýaşap geçendigi çak edilýän Sapfonyň ömri hakynda anyk maglumatlar ýok. Emma dürli çeşmelerden we döwürdeşlerinden biziň günlerimize gelip ýeten maglumatlarda onuň kelte boýly bugdaýreňk zenan bolandygy aýdylýar. Sapfo Andros adasunda

Kerkolas atly baý söwdagäre durmuşa çykypdyr we ondan Kleýs atly biri gyzy dünýä inipdir. Sapfo barada bilyän ýene bir maglumatymyz bolsa, onuň Lesbosda gyzlar mekdebiniň direktory bolandygy we onuň bu mekdepde söýginiň hudaýy Afroditanyň taglymatyny we ýörelgelerini boý ýeten gyzlara öwredenligidir. Goşgularında hemiše özara gatnaşyklary beýan edýän Sapfonyň öz gezeginde okadýan okuwçylaryndanam täsirlenendigi, olar üçin toý aýdymalaryny, şeýle-de özünü ýatdan çykaranlary ýepbekleyän goşgular ýazandygy mälimdir.

Şol sanda Sapfonyň Lesbosda açan mekdebinde gyz okuwçylar bilen özara romantiki we fiziki gatnaşyklary saklandygy, onuň ile-güne sygmaýan geñ-taňsy gylyklarynyň bolandygy aýdylýar. Ömürboýy Afroditanyň taglymatyny durmuşyna we goşgularyna siňdiren duýguçyl şahyra zenanyň öz okuwçylaryna beslän mähirmuhabetiniň azgynlyk hökmünde ýatlanmagy nähili gynandyryjy fakt.

Ömri deýin ölümى-de syrlar bilen örtülen Sapfonyň Faon atly bir deňizçä aşyk bolandygy we bildiren söýgüsine mynasyp jogap almandygy üçinem özünü Leukadiýa gaýalyklaryndan deňize oklandygy rowaýat edilýär. Yöne ne-hä onuň okuwçylary bilen ýakyn gatnaşyk saklanlygy, ne-de Faona bolan söýgüsü bilen baglanyşykly Afinyfa "orta komediýa" döwründe ýazylan pýesalarda kelam agyz söz geçenok.

• **Gipatiýa**

370-415-nji ýyllarda ýaşap geçen Gipatiýany eserleri biziň

günlerimize çenli gelip ýeten iň gadymy zenan matematikaçy we alym hökmünde tanaýarys. Ony Aleksandriýa uniwersitetinde matematikadan okadan hut öz kakasy Teon okadypdyr. Kakasynyň saýasynda ylymyň, sungatyň we filosofiýanyň iň bay çeşmelerinden peýdalanylп kemala gelen Gipatiýa Rime, Afinä eden syýahatlarynda neo-eflatunçlyk akymyndan täsirlendi we dogduk şäherine dolanylп gelende eýýäm Aleksandriýa uniwersitetinde matematikadan, filosofiýadan okatmaga başlady. Gynansak-da, ömri Aleksandriýanyň gowgaly döwürlerine gabat gelen Gipatiýa şäheriň baş ýepiskopy Timofey bilen ýepiskop Kirilliň arasynda tutaşan dawanyň baş sebäpkärine öwrüldi. Fanatik ruhanylar Gipatiýany dinden çykan, jadygöý we hiç hili geregi ýok taglymatlar bilen dolup-daşan aýal hökmünde baha berip, halky ony öldürmäge küsgürdiler. Netijede Gipatiýany saçyndan süyrüp buthana getirdiler, çuw ýalaňaç edip tenini bölekler'e böldüler, köçelerde jeset böleklerini aýlap, yzyndanam ýakdylar.

• Kleopatra

Gadymy Müsüriň iň soñky ellistik we iň meşhur melikesi bolan Kleopatra Müsürde höküm süren gresiyaly Ptolomeýleriň on dördünjisidir.

Taryhda Kleopatra VII diýip tanalan melike kakasy Ptolomeý XI b.e.önüki 51-nji ýylда aradan çykansoň tagta çykan on ýaşly dogany Ptolomeý XII bilen nikalaşyp tagta çykýar.

Şol bir wagtyň özünde Aleksandriýa gelen Ýuliý Sezaryňam göwnünden turýar. Sezardan bir çagasy dünýä inen Kleopatra Rime gidýär.

B.e.önüki 44-nji ýylда Ýuliý Sezar dildüwüşgiň pidasy bolup ölenden soň Müsure dolanýar. Eger Sezar ölmek bolanlygynda, Kleopatra Aleksandr Makedonskininėm ýetibilmek arzuwy bolan iki güýçli imperiyany birikdirip bütin jahana hökümdarlyk etmegiň arzuwyndady. Şol wagt Müsürde tagta çykan Ptolomeý XIII hem öldürilip, onuň ýerine Kleopatra gelipdi.

B.e.önüki 41-nji ýylда Rim imperatory Mark Antoniý melikä däli-diwanalar kimin aşyk boldy. Kleopatranyň Mark Antonifen iki gyzy dünýä indi. Olar uzak wagtlap Tarsusda döwran sürüpdirler.

Otuz dokuz ýasında aradan çykan Kleopatranyň ölümü hakynda köpsanly rowaýatlar bardygyna garamazdan, iň meşhur ölüm hekaýaty onuň özünü ýylana sokduryp ölenligidir. Taryhçylaryň käbiri bolsa onuň awy içip ölendigini öñe sürýär.

• **Zenobiá**

Zenobiá 240-274-nji ýyllarda Palmira şäherinde ýaşap geçipdir. Ol häzirki Siriýanyň, Palestinanyň, Liwanyň, Müsüriň we Alynty Aziýanyň bir bölegini öz içine alan Palmira imperiýasynda hökümdarlyk eden Septimiý Odenata ikinji aýaly

bolup barypdyr. Emma adamsy Odenat 267-nji ýylda dildüwşük gurnalyp öldürlensoň, Zenobiýa häkimiýeti ele alýar. Arap ariatokratiýasynyň arasynda ýetişen Zenobiýa güýçli, akyllý we görmegeý zenan hökmünde tanalypdyr.

Tagta çykan badyna Palmira döwletiniň çäklerini giñeltmäge başlan Zenobiýa 269-njy ýylda Müsüre girip özünü "Müsüriň melikesi" diýip yqlan edýär. Ondan soňky ýyllarda Alynky Aziýanyň Ankara we Kalderon sebitlerine çenli gelip, döwletiniň düzümne goşýar. Siriýany, Palestinany we Liwany doly eýeleýär.

274-nji ýyla çenli hökümdarlyk süren Zenobiýa ahyrynda rimli basybalyjylaryň eline düşýär we altyn zynjyrlara baglanyp Rime äkidilýär.

Suhangöýlügi we owadanlygy bilen hemmeleri özüne maýyl eden Zenobiýa Rim imperatorynyň özüne teklip eden oñaýly şertlerde bir rimli senatora durmuşa çykypdyr we bir filosof, hormatanylýan melike hökmünde ýaşapdyr.

• **Pentesileýa**

Pentesileýa grek mifologiyasynda Aresiň we Orteranyň gyzy, Ippolita, Antiopa, Melanippa dagylaryň dogany, şeýle-de amazonkanylaryň melikesi hökmünde çykyş edýär. Pentesileýa öz uýasy Ippolitany aw edip ýörkä seresapsyzlyk bilen öldürendigi zeraрly gaýgy-hasrat çekipdir we ölmek isläpdir. Edil şol wagtam Troýa urşy başlanypdyr. Ol urşa meýletinçileriň hatarynda gatnaşmak isläpdir. Pentesileýa uýasyny öldürendigi sebäpli gahar-kineli gezip ýören hudaýlary köşesdirmek hem-de amazonkanylaryň nähili güýçli zenanlardygyny görkezmek üçin Troýa urşuny amatly mümkünçilik hasaplapdyr. Ol troýalylaryň

meşhur pälwany Ahillesi öldürjegine kasam içipdir we on iki urşujysy bilen bile urşa gatnaşypdyr.

Pentesileýa bilen garşyma-garşy gelen Ahillesiň arasynda aldym-berdimli garpyşyk bolup geçipdir. Garpyşygyň dowam edip duran pursaty Ahilles ýeňiler öydüp onuň bir egindeşi ara girýär we Pentesileýanyň ünsüni sowýar. Ahillesiň atan naýzasy Pentesileýanyň kükreginden girýär we ol şol ýerde jan berýär. Ahilles özi bilen garpyşyga giren urşujynyň yüzünü görmek üçin onuň başgabyny çykaranynda, Pentesileýanyň ölüsine aşyk bolandygy rowaýat edilýär.

• Hatșepsut

Hatșepsut Gadymy Müsür siwilizasiýasynyň XVIII nesilşalygy döwründe höküm süren taryhyň ilkinji zenan faraonydyr. Biz oña "zenan faraon" diýsegem diýýärис welin, Hatșepsut Gadymy Müsürde faraonlar hemise erkekleriň arasyndan saýlanyp seçilýärkä, ol zenanlara mahsus ähli duýgularyndan we fiziki isleglerinden yüz öwrüp, erkek kimin hereket etmegi makul bilipdir. Onuň adamsy Tutmos II ýaş ölensoň, kanun boýunça tagta heniz kämillik ýaşyna ýetmedik Tutmos III geçmeli eken.

Ýöne Tutmos III-iň ýaşy ýurt dolandyrmak üçin ýeterlik bolmansom tagta Hatşepsut geçmeli bolupdyr. Tagtyň wagtlaýyn naýyby bolan Hatşepsut güýçli erk-ygtyýarly aýal bolmak bilen birlikde ylalaşykly we oýlanyşykly syýasat ýöredip tutuş ýigrimi baş ýyllap Müsüri bir özi dolandyrypdyr.

Şol döwürde "aýal faraonyň" tagtda oturmagyny islemedik we Hatşepsuty ýigrenen, ony tagtdan agdarmaga synanşan birnäçe güýçlere garşı goreşen Hatşepsutyň häkimiýeti b.e.önüki 1445-nji ýylда Tutmos III-iň tagta geçmegi bilen soñlanypdyr.

Hökümdarlyk süren döwründe şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty eserlerini, ýadygärlikleri miras galdyran Hatşepsut öz heýkelleridir suratlaryny hemise sakgally we faraon eşiginde suratlandyrdypdyr.

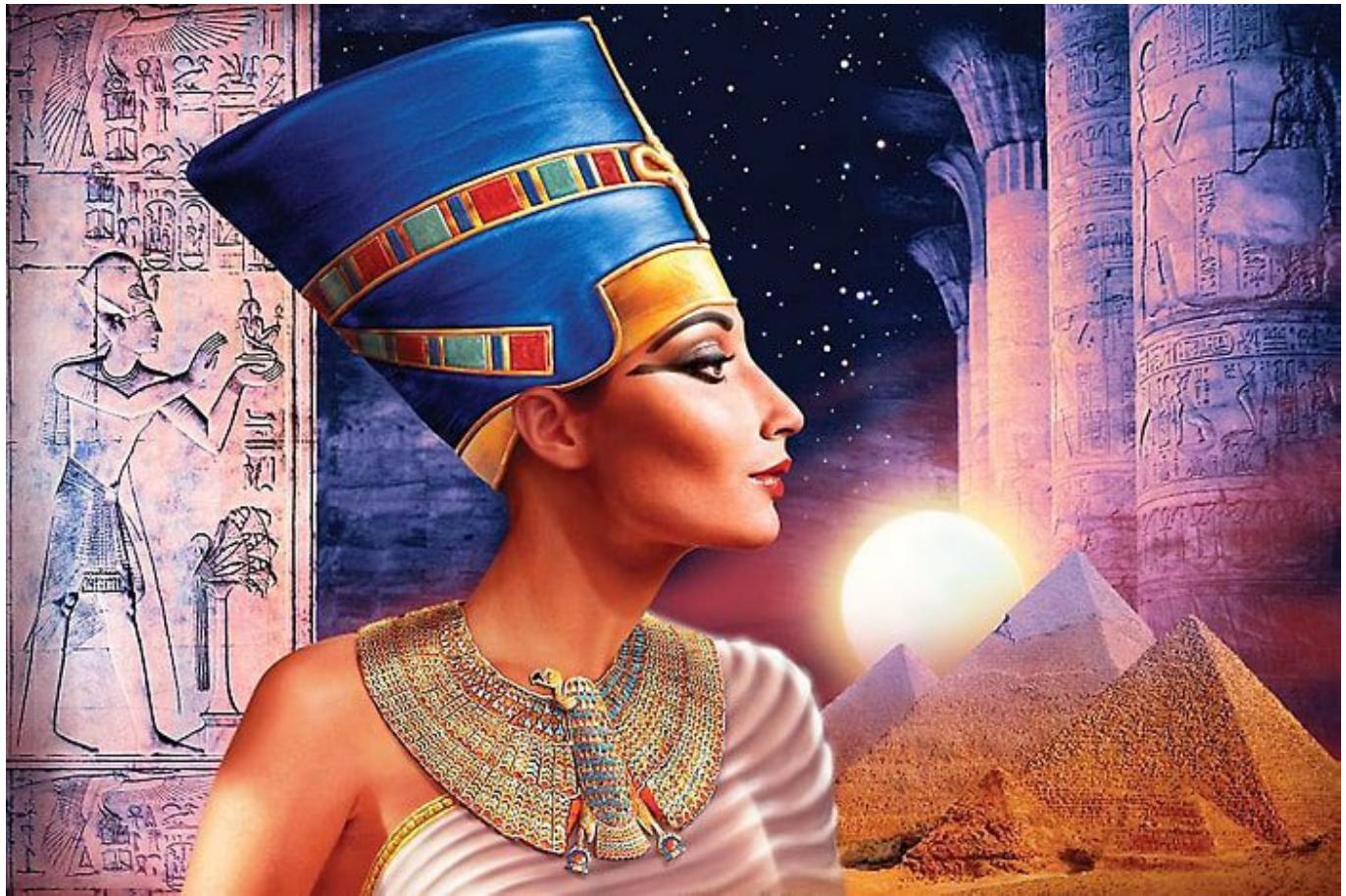
• Asasiýa

B.e.önüki 460-401-nji ýyllarda Miletde ýaşan Asasiýa Aksiohyň gyzydyr. Çagalygyndan başlap gowy bilim alan Asasiýa filosofiýa bilen içgin gyzyklanypdyr. Ýigrimi ýaşanda filosofiýanyň parlak merkezi bolan Afiny şäherine gelipdir. Ýöne Afinyfa filosofiýa erkekleré mahsus bilim hasaplanyp, aýal-gyzlar mümkün boldugya bu ylymdan uzak tutulypdyr. Gadymy Afinyda aýal-gyzlar gul, jelep we öý bikeleri hökmünde görlüpdir. Ýagdaý şeýle bolansoñ, Asasiýanyň Afinydaky öýi filisofiýa, sungat we beýleki ylymlar bilen gyzyklanýan

beýleki zenanlaryň üýşýän ýerine öwrülipdir. Bu öý gadymy afinyly zenanlar bilen birlikde birnäçe erkek senetkäriň we filosofyňam çykan ýeri bolupdyr. Mysal üçin Sokrat, Sofokl, Anaksagor ýaly öz döwrüniň öñdebaryjy adamlarynyň iň kän gelýän ýeri Aspasíýanyň öyi eken. Käbir taryhçylar Eflatunyň ondan çakdanaşa täsirlenendigini we onuň "Simpozium" eserindäki Mantineýaly Diotimanyň prototipiniň Aspasíýadygyny aýdýarlar.

Aspasíýanyň öýünde aýallardyr erkekleriň üýşüp filosofiýadan ylmy jedelleri guramagy we şerap içilip şady-horamlyk edilmegi (simpozium däbi) onuň taryhda jelephana ýöreden afinaly jelep hökmünde ýatlanylmagyna sebäp bolupdyr. Hatda häzirem onuň ady bir jelep hökmünde agzalýar.

Afiny syýasatynda iň sözi geçginli adamlaryň biri Perikliň ikinji aýaly bolan Aspasíýa adamsynyň syýasatynda täsirli orny bolupdyr. Aspasíýanyň ritoriki taýdan we filosofiýadan ylmy güýcli bolupdyr. Ksenofon "Sokratdan ýatlamalar" eserinde Aspasíýanyň adyny hormat bilen tutýar. Eflatun, Eshin, Fidiý ýaly döwrüniň iň öñdebaryjy akyldarlary Aspasíýany hormat bilen ýatlaýarka, näme üçindor biz ony diňe taryhda jelephana ýöreden azgyn aýal hökmünde ýatlaýarkak?..

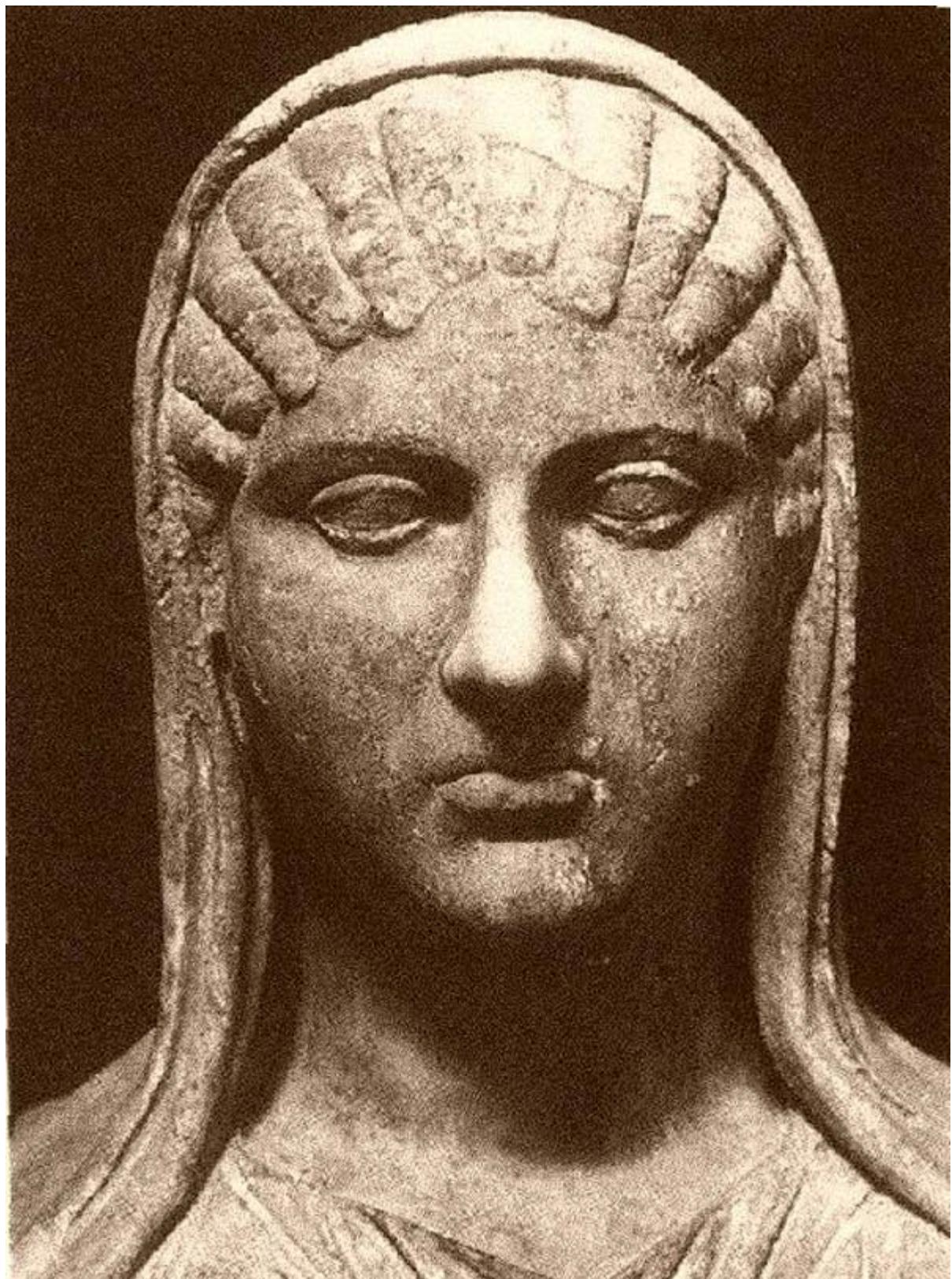
• Nefertita

Nefertita b.e.önü 1370-1330-njy ýyllarda ýaşap geçipdir. Ol Gadymy Müsüriň faraony Amonhotel IV-niň aýaly we özünden soňky gelen Tutankhamonyň gaýynenesidir. Nefertitanyň ady "Gözelden dörän" manysyny berýär. Gadymy Müsürde saldamly syýasy orny bolan Nefertita faraon adamsy bilen deň derejede hormatlanypdyr. Belkäm şonuň üçindir onuň faraonyň güýje girizmegi hökmagy bolan täze kanunlary we üýtgeşmeleri girizmäge hukugy bolupdyr.

Wagtyň geçmegini bilen Nefertita faraon bileyne ýurduň müňlerce ýyl dowam edip gelýän köphudaýlylyk ynanjyna üýtgeşme girizip "Aton dinini" ýaýmaga synanşypdyr. Yöne birnäçe hudaýa ynanmaguň deregine diňe ýeke-täk Gün hudaýyna ynanmak pikiri şol döwür köne ynanjyň ruhanylarynyň ýiti garşylygyna uçrapdyr. Ruhanylar är-aýalyň eden bu işiniň azgynlygyny we olaryň nälete uçrajakdygyny aýtmakdan çekinmändirler.

Nefertitanyň ölümü baradaky çeşmeler onuň wagyz etmäge synanşan täze dini ynanjy sebäpli hudaýlaryň gargsyyna uçrandygyny we oňa tagta geçjek erkek perzent bermändigini

ýazýarlar. Aýdyşlaryna görä Nefertita ömrüniň soňky ýyllaryny gaýgy-gam içinde geçiripdir. Faraon ýokanç kesel bilen keselläp aradan çykansoň, biraz wagt tagtda oturanam bolsa, adamsynyň yzysüre Nefertita hem ölüpdir.

• Feano Krotonskaýa

B.e.öñki 550-nji ýyllarda ýaşap geçen iýoniýaly Feano Pifagoryň ilkinji şägirdi bolmak bilen birlikde onuň aýalydyr. Ol hem edil adamsy Pifagor ýaly matematika, tebigat we filosofiýa ylymlary, sungat, aýdym-saz bilen içgin gyzyklanypdyr. Feano taryhyň ilkinji pifagorçysy hökmünde tanalýan aýal filosofdyr. Reankarnasiýanyň tarapdary bolan Feano adamyň öлenden soň ruhunyň täzeden dogjakdygyna ynanypdyr. Şonuň üçinem onuň pikirine görä adam gaýratly kişi bolmaga çalyşmaly, mynasyp durmuşda ýaşajak bolmaly. Pifagor öлenden soň adamsynyň mekdebinde okatmaya başlan Feano gyzlara tutanýerlili, erjel bolmagyň ýollaryny öwredipdir.

Feaonyň beýleki pelsepewi garaýylary-da Pifaogoryň garaýylary bilen meñzeşdir: Älemde diňe madda ýok, şahsyét üçin hemişe ruh birinji ýerde bolmaly. Älem sanlardan emele gelipdir, sanlar älemi döredipdir. Şonuň üçin ähli ylymlaryň iň saýlantgysy matematika we sazdyr. Sebäbi hut şu iki ylym hem sanlardan emele gelipdir. Matematika bolmasa älemi soňsuz kaos eýelär. Sanlar äleme serenjam beren elementlerdir.

• **Boudikka**

B.e.öñki 60-njy ýyllarda ýaşap geçen Boudikka Demirgazyk Britaniýanyň Norfolk welaýatyna göçüp gadymy keltleriň iseni taýpasynyň melikesidir. Boudikkanyň adamsy Prasutag öлende, öz patışalygyny Rime galdyrmak ýerine, maşgalasyna, ýagny Bouddika we çagalaryna miras galdyrypdyr. Rimiň şol wagtky kanunlaryna görä aýallar häkimiýetde ýa döwletde mirasdüşer bolup bilmeýärди. Şonuň üçin rimli Katus Dakýanus Boudikkanyň

elinden ähli mülküni alyp, patyşalygy Rim imperiýasyna birikdiripdir. Dakýanus munuň bilenem çäklenmän Boudikkany we onuň çagalaryny zalymlarça gynady, zorluk-süteme sezewar etdi. Boudikka b.e.önüki 61-nji ýylda Rim dikmesiniň ýorişe çykan wagtyny peýläp goşun toplaýar we Kolçester, London, Sent-Olbans şäherlerini talaýar. Bu üç şäherde 70-80 müň töweregى adam wepat boldy. Şeýle rimli basybalyjylaryň agyr ýaraglar bilen ykjäm ýaraglanan legioner goşunynyň artykmaçlyk edýän güýji britonlaryň ýeñilmegine getirdi. Boudikka ýesir düşmejek bolup, öz-özünü zäherläp öldüripdir.

Yaşap geçen döwründen bäri ençeme asyr geçendigine garamazdan Boudikkanyň garadangaýtmaz we söweşjeň ruhy keltleriň taryhynda özüne mynasyp ýerini alypdyr.

Pelin ŞEN,

Anadoly uniwersitetiniň sungat taryhy bölümünüň uçurymy.

İletişim: pelin.sen1@gmail.com Zenan şahsyýetler